

УДК341.17

ЕУРОПАЛЫҚ ОДАҚҚА МҮШЕ МЕМЛЕКЕТТЕРДІҢ САЙЛАУ ЖҮЙЕСІ

Мусина Индира Жанатовна

mussinaindira@gmail.com

Халықаралық құқық кафедрасының 3-курс студенті, Л.Н. Гумилев
атындағы ЕҰУ-ның Нұр-Сұлтан, Қазақстан

Ғылыми жетекші: Сарсенова С.Н., Л.Н. Гумилев атындағы
ЕҰУ-ның Халықаралық құқық кафедрасының доценті, з.ғ.к.

Сайлау өтті. Дауыс беру учаскелері жабық, сайлау бюллетеньдері ашылды, дауыс саны есептелді. Шешуші сәт - жеңімпазды анықтау сәті. Кандидаттардың арасында кім президенттің, губернатордың, депутаттың мандатына ие болады, үкіметте және жергілікті өзін-өзі басқаруда тағы бір сайланған лауазымға ие болады? Ұлттық, аймақтық немесе жергілікті өкілде қандай партия, партия коалициясы (немесе басқа сайлау бірлестіктері мен блоктары) қанша орын алады?

Жеңіске жетудің басты себебі - сайлаушылардың біреуі немесе бір кандидат үшін «дауыс» санында көрсетілген сайлаушылардың қолдауының болуы. Қандай қағидаттар негізінде бұл дауыстар тиісті сайлау мандатына айналады? Бұл бірлікте, жүйеде бұл қағидалар мен әдістер тиісті муниципалитеттің (ауыл, қала, аудан, т.б.), аймақтың (субъектінің федерация субъектісі және т.б.), тұтастай мемлекеттің сайлау жүйесін құрайды.

Бірінші көзқараста, ол тек сайлау нәтижесіне айтарлықтай әсер ете алмайтын және болуы мүмкін емес сияқты көрінуі мүмкін. Сайлау жүйесі - бұл дауыс беруді мандаттарға айналдыратын белгілі бір «технология», ол табиғатта бейтараптық болуы керек және кез-келген партиялар мен кандидаттарға артықшылықтар мен кедергілер жасамайды. Біздің елде де, шет елдерде де сайлау өткізу тәжірибесі, бұл идеалданған суреттің шындықтан өте алыс екенін көрсетеді.

Парламентті немесе басқа органды сайлау үшін заңмен бекітілген сайлау жүйесі өзінің жеке және партиялық құрамына ғана емес, сонымен қатар кандидаттарды ұсынудан бастап, сайлау процесінің барлық сатыларына да дауыс берудің нәтижелерін анықтаудың әдісіне байланысты. Сайлау ғана емес, сондай-ақ елдің (аймақтың) саяси өмірінің басқа да маңызды аспектілері сайлау жүйесінің қолданыстағы моделінің белгілі бір (кейде өте күшті) әсері: партиялар мен партиялық жүйенің жұмыс істеуі; парламенттің қызметі, оның нысандары, нәтижелері және тиімділігі; үкіметтің тұрақтылығы және атқарушы биліктің барлық механизмдері және т.б. сайлау жүйесінің кейбір түрлері партиялардың дамуына және көп партиялы күреске ықпал етуі мүмкін, екіншісі - екі жақты жүйені қалыптастыру үшін ерекше қолайлы жағдайлар жасау; кейбіреулері үлкендерге пайдалы, басқалары шағын партиялар мен топтар үшін пайдалы; оның кейбір үлгілері партиялардың күшейтуіне және орталықтандыруына ықпал етеді, ал басқалары, керісінше, ішкі жанұяны ынталандырады. «Партия мемлекеті» қоғамда тиімді қолданылуы мүмкін сайлау жүйесінің түрлері бар; басқалары бейресми емес сипатты ресми түрде сақтайды. Ақырында, есте сақтау керек: іс жүзінде сайлау жүйелерінің кез-келген белгілі сорттары бірдей немесе басқа сайлауда көрсетілген азаматтардың ерік-жігерін бұзады, бірақ бұл бұрмаланулардың табиғаты мен мазмұны әр түрлі модельдер үшін әртүрлі.

Демек, сайлау жүйесі саяси процесте ешқандай бейтарап фактор емес. Сондықтан, кейбір зерттеушілердің айтуынша, басқа да белгілі мән-жайлар арасындағы, билік Ұлттық социалистер Үкіметінің 1933 келгеннен үшін кінәсін оның үлесі дүниежүзілік соғыс Веймар Германия кейін пропорционалды жүйесін орнатылған. Сайлау жүйесін таңдау проблемасы, әдетте, белгілі бір кезеңдерде ерекше шұғыл қажет ететін елдің саяси өміріндегі басты мәселелердің бірі болып табылады. Елдің болашақ сайлау жүйесі туралы мәселе азаматтардың тікелей халықтық дауыс беру арқылы шешілген (мысалы, Жаңа Зеландияда). Ирландия мен Италияда осындай референдум бірнеше рет өткізілді (мысалы, Ирландияда он жыл аралығымен екі рет - 1959 және 1968 жылдар, Италияда бұл мәселе бойынша бірнеше танымал дауыстар 1991-93 жылдары өткізілді).

Осы саладағы егжей-тегжейлі ережелер, әдетте, қолданыстағы заңнамамен бекітілгенімен, сайлау жүйесі негіздері, сайлау заңнамасының қағидалары сияқты, оның конституциясында елдің құқықтық жүйесінің негізгі принциптері болып табылады. Бірқатар елдердің негізгі заңдары (мысалы, Португалия) парламенттік, президенттік, аймақтық және жергілікті биліктің барлық салалары мен деңгейлерін сайлау жүйесі тандайды; басқа елдердің негізгі заңдары тек парламенттік (Бельгия); Кейбір елдерде конституция сайлау заңнамасын конституциялық немесе органикалық (Молдова) деп санайды немесе кез келген жағдайда оларды білікті көпшілікке қабылдауды талап етеді, мысалы, бүкіл парламенттің 2/3 (Македония).

Ресей Федерациясында, сондай-ақ көптеген ТМД елдерінде, Францияда сайлау жүйелері туралы егжей-тегжейлі ережелер Конституциямен мемлекет басшысының (президентінің) сайлауы бойынша ғана белгіленеді. Осылайша, федералды заң шығарушы, сондай-ақ Ресей Федерациясының субъектілерінің, муниципалитеттердің өкілеттіктері барлық деңгейдегі өкілетті органдарды, Ресей аймақтарының, қалалардың атқарушы билік органдарының басшыларын қалыптастыру үшін сайлау жүйесін дербес анықтауға мүмкіндік алады; басқа алқалы және жекелеген органдар, халық тікелей сайланады.

Таңдау жүйесін таңдау - заң шығарушының маңызды және ең күрделі міндеттерінің бірі. Бірақ «дұрыс» таңдау қандай? Сайлау жүйесінің «жақсы» моделі бар ма, әлде кез-келген жағдайда, елдің нақты аймақтық, ұлттық-аумақтық немесе жергілікті бөлімшелеріне сәйкес келетін ең жақсы үлгі бар ма? Олардың кейбіреулері әртүрлі деңгейдегі сайлауда біздің елімізде сыналған болса да, бұл мұхиттағы құлдырау ғана емес, қазіргі таңда пайдаланылған немесе қолданыста болған сайлау жүйелерінің ондаған (тіпті жүздеген) әлемде және біздің елде пайдалануға болатын. Ресей Федерациясында қолданылатын сайлау жүйесінің сорттары, өкінішке орай, кемелденіп, мамандардан, парламентшілерден, саясаткерлерден және саяси ұйымдардан шынайы сынға ұшырады. Мүмкін, сайлау заңнамасының басқа салаларындағы сияқты, Ресейдің сайлау жүйесін модельдеуге қатысты, сайлауды ұйымдастырудағы халықаралық тәжірибені зерттеу және жеңімпаздарды анықтау ерекше маңызға ие. Соңғысы кең ауқымда сипатталады және түсіну өте қиын көрінуі мүмкін. Дегенмен, ұмытылмас Козма Родс атап өткендей, «жақсы емес, аз»: біз білетін сайлау жүйесі жүйесінің үлгілері неғұрлым кең болса, олар туралы көбірек білеміз, бұл әртүрлілікті жергілікті өзін-өзі басқарудың, облыстың, жалпы Ресей мемлекетінің нақты жағдайын қанағаттандыру дәрежесі.

Сайлау жүйелері: мажоритарлық сайлау жүйесі

Таңдалған кандидаттарды анықтаудағы мажоритарлық сайлау жүйесі (немесе көпшілік жүйесі) көпшілік принципіне негізделеді - пропорционалды жүйенің айырмашылығы, егер бастапқы критерий партиялық сайлау қолдауының мөлшері мен өкілетті органдағы «номинанттардың» үлесі арасында пропорцияны белгілеу болса. Көптеген жүйе бойынша сайлану үшін сайлауда көпшілік дауыс алу қажет. Ресми түрде дауыс беру партия үшін емес, нақты кандидаттар үшін өткізіледі. Іс жүзінде партиялық жүйе дамыған елдерде кандидаттың белгілі бір партияға кіруі сайлаушының артықшылықтарына шешуші әсер етуі мүмкін. Осылайша, Ұлыбританиядағы сарапшылардың пікірінше, осы елде сайлау «негізінен партиялық сипатта болады». «Орташа британдық сайлаушы ең алдымен партия тағайындаған адам үшін дауыс береді. Ол өз кандидатурасын осы сайлау учаскесі үшін таңдағанын ұнатуы мүмкін немесе мүмкін емес, ол екінші қатардағы орынға үмітсіз күрес жүргізетін тағы бір үміткерге ұқсас болуы мүмкін, бірақ ол (сайлаушы) бұл туралы ештеңе істей алмайды « . Бір қызығы,

кандидаттардың осы елдегі бюллетеньдердегі партияларға қосылуы 1970 жылдан бастап ғана көрсетілген. Егер көпшілік жүйесі пропорционалды жүйемен бірге пайдаланылса, бір партияның кандидатурасына (егер ол сайланбаған болса) кандидатқа берілген дауыстар әлі де есептелуі мүмкін (мысалы, Сенат сайлауы кезінде Италияда) дауыс берген партиялардың жалпы жиналысына қатысады. Сондай-ақ жеңімпазды анықтау кезінде сайлаушылардың жеке және партиялық дауыс беруін - бір мезгілде екі рет дауыс беру жүйесін ескеретін ерекше типтегі моральдық жүйе де бар. Бір мандатты округтегі әр партия өзінің бірнеше кандидатурасын ұсынуға құқылы. Олардың біреуіне дауыс беру кезінде азамат кандидатқа тиесілі партияға бір уақытта дауыс береді. Жеңімпаз екі критерий бойынша анықталады: біріншіден, ол жалпы алғанда ең көп дауыс жинаған партияға тиесілі болуы керек; екіншіден, бұл партияның басқа кандидаттарына қарағанда, оған дауыс берушілердің көбі дауыс берді. Мәселен, айталық, екі партия екі кандидатты таңдады. №1 партиясына тиесілі А және В кандидаттарының тиісінше 30% және 25% дауыс; Партияның екі кандидаты - С және Д - дауыс берген азаматтардың 40% және 5% -ы қолдады. Жеңімпаз В (ең көп дауыс жинаған) деп жарияланбайды, бірақ А, оған аздаған сайлаушылардың өзі қолдау көрсетті. Дегенмен, жалпы алғанда $30 + 25 = 55\%$ дауысқа ие болған № 1 жеңімпаз партияға тиесілі; және осы партияның екінші кандидатына қарағанда көбірек қолдау алады. Қос синхронды дауыс жүйесі көпшілік жүйенің басқа модельдеріне қарағанда жиі пайдаланылады; атап айтқанда, бұл әдіс екі Латын Америкасы республикаларында - Уругвай мен Гондураста өткен президенттік сайлауда жеңімпазды анықтау үшін пайдаланылды.

Кейбір ғалымдар жарты ғасырдың мажориттік жүйені ағылшын консерватизмі мен түпнұсқалықтығы нәтижесінде дерлік жариялады, ал оны сақтап қалу уақытты ұстап тұруды қаламады. Дегенмен, бүгінгі күні Ұлыбританияда және Британдық Достастықтың басқа елдерінде (Канада, Үндістан), сондай-ақ көптеген мемлекеттерде (жалғыз немесе пропорционалды жүйемен бірге) Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығында, өкілді органдардың қалыптасуында кеңінен қолданылады Англо-саксонның құқықтық және саяси мәдениетінің басым әсерін - Венгрия, Италия, Германия; президенттік сайлауда жеңімпазды - Исландияда, Никарагуада, Венесуэлада, Филиппинде анықтау. Ресей Федерациясында басым көпшілігінің негізінде Мемлекеттік Думаның құрамының жартысы федерация субъектілері мен жергілікті өзін-өзі басқару органдарының заңнамалық (өкілді) органдары құрылады.

Сонымен қатар, көпсалалы аудандардағы мажориттік сайлау жүйесінің барлық түрлері партиялардың ішкі тәртіптерін әлсіретіп, фракциялық күреске ықпал етеді, өйткені, бір сайлау округінде бірнеше кандидатура ұсынып, одан орын алу үшін, тараптар оларды басқа партиялардың кандидаттарымен ғана емес, сонымен бірге бір-бірімен бәсекелесуге мәжбүр етеді.

Сайлау жүйелері: преференциалдық сайлау жүйесі

Өмірде шешім қабылдау қажет болғанда, оны бірнеше баламадан таңдауға болады. Мәселеге қатысты бірқатар шешімдерді иеленіп, біз олардың ең жақсыларын таңдауға ұмтыламыз, бұл біздің мақсатымыз бен мүдделерімізге ең маңызды болып саналады. Сонымен қатар, көптеген жағдайларда баламалы нұсқалардың градациясын өз қалауы, пайдалылығы және артықшылығы дәрежесі бойынша - преференциялардың тәртібін анықтауға (лат. Praeferentia) қарай анықтауға болады. Мысалы, үш белгілі баламаларды (жұмыс орнына жетудің 3 тәсілі, 3 ықтимал демалыс орындары, сол типтегі 3 тауар, олардың біреуін сатып алу қажет және т.б.) біріншіден екіншісінен жақсы танылған, екіншісі қолайлы үшінші. Нәтижесінде біз бірінші сценарий бойынша әрекет етеміз (егер бұл мүмкін болса, әрине). Бірнеше мінез-құлықтың біреуін таңдауға болатын кезде (альтернативалар өзара бір-бірін алып тастайды), адам өзінің көзқарасынан ең жақсысын таңдауға тырысады; егер бірнешеудің екеуі қол жетімді болса, екеуі қолайлы болады, және т.б. Бұл қарапайым ереже белгілі бір сайланған органдарды қалыптастыру үшін, тіпті президентті (Үндістан) сайлау үшін бірнеше елдердің заңнамасымен белгіленетін жеңілдетілген дауыс беру әдісіне негізделген. Бірнеше сорттары бар.

Біріншіден, көптеген елдерде преференциялар әдісі пропорционалды партиялық тізімдер жүйесіндегі мұндай ақауларды түзету үшін пайдаланылады, өйткені сайлаушының партияны ғана емес, өкілді органның жеке құрамын да анықтау мүмкін еместігі. Бұл Израильде, Германияда, Ресей Федерациясында қолданылатын қатаң тізімді жүйеге қатысты жағдай. Сайлаушы партияға (немесе басқа сайлау қауымдастығына) дауыс береді және осы партияны парламентте ұсынатын нақты партиялық тізім партиялық органдардың қызметі болып табылады, бірақ сайлаушы емес. Егер партия 5 мандат алған болса, онда олар автоматты түрде тиісті тізімге 1-5 нөмірлі кандидаттарды жібереді. Партия басшылығының мейірімділігі бойынша өкілді органның болашақ құрамының мәселесін шешу үшін заң шығарушы ерікті түрде бір партиялы немесе көп партиялық жүйе арқылы пайда болатын партиялық олигархияны құруға өз еркімен үлес қосады. Сондықтан Ресей Федерациясы Мемлекеттік Думасына және Германия Федеративтік Республикасының Бундестагына сайлауда қатаң партиялық тізімдер жүйесі жеңіске жету үшін тек партиялық сайлау ғана емес, сонымен қатар кандидаттың жеке еңбегі де маңызды болып табылатын бір мандатты округтерде көпшілік дауыспен біріктіріледі. Егер парламенттің бүкіл құрамы тек пропорционалды жүйе бойынша ғана қалыптасса, көптеген елдердің заңнамалары азаматтарға партияларға ғана емес, сондай-ақ нақты кандидаттарға да артықшылық беруді қарастырады. Икемді тізімдер жүйесінде (мысалы, Бельгияда сайлауда пайдаланылады), сайлаушы өзінің дауыс беруін екі жолмен пайдалана алады: А партиясын қолдау арқылы ол тізімнің жоғарғы жағында «крест» қояды немесе кандидаттардың бірінің атына кіреді. Соңғы жағдайда ол партия үшін дауыс береді (ол осы кандидатты тізімге енгізеді), ал жеке (ең қолайлы) оның өкілі. А

партиясының «жинақ сандықшада» осы және басқа дауыстар саналады. Сонымен бірге, партияның бір кандидатын 2, 3 және т.б. нөмірлеріне артықшылық беріп, ол партияның өзі бекіткен тізбе келісімімен келіспейді. Партия жеңіп алған мандаттардың жалпы санының бөлінуі қазірдің өзінде оның жеке өкілдерінің артықшылықты дауыстары ескеріле отырып жүзеге асырылады: сайлаушылар өз кандидатурасын жеке өзі тандайды, соғұрлым ол тізімге көтеріледі, оның сайлану мүмкіндіктері артады. Нәтижесінде үміткер тізімнің соңғы қатарында өз партиясы орын алған депутат бола алады, бірақ партиядан жоғары (артықшылықты) нөмірлерді алған кандидаттарға қарағанда жеке-дара танымал болады.

Консенсуалды жүйе. Азаматтар сайлау учаскесіне келгенде, берілген кандидаттардың және/немесе партиялардың, басқа да сайлау бірлестіктерінің және блоктары енгізілетін бюллетеньді (немесе бірнеше сайлау бюллетеньдерін) алады (егер сайлау пропорционалды жүйе бойынша жүргізілсе). Бюллетеньге үміткерді белгілей отырып, азамат оны тиісті сайлау кеңсесінде көруге тырысады: жеке немесе идеологиялық қайырымдылық, уәделер (көбіне популист) және т.б. Сайлаушы толтырған бюллетень, демек, белгілі бір саясаткер немесе партия үшін «дауыс» болып табылады. Егер жарамды кандидаттар болмаса, онда азамат дауыс беруге өзінің барлық құқығын пайдалана алады. немесе мүлдем дауыс беруге келмейді (жиі жасалады). Саяси көзқарастарына және субъективті артықшылықтарына негізделген, қоғамдық пікірді кандидаттардың рейтингіне қатысты сауалнамасы бойынша, азамат бірін таңдап, екіншісін таңдамауға тырысуы мүмкін. Егер үміткер жеңіске жетудің нақты мүмкіндіктері болмаса, оған үміткер болса, онда дауысына орай дауыс беруші өз кандидатурасын басқа үміткер үшін дауыс береді - басқа кандидаттың өтуін болдырмау үшін ғана. Сайлаушы «қарсы емес» ғана емес, «қарсы» да дауыс береді; басқа сөзбен айтқанда, ол оң ғана емес, сонымен қатар теріс преференциялар (артықшылықтар). «Оппозициялық партия» үшін дауыс беру, ол үкіметтің өзгеруін қалайды; мұндай нәтижеге жол бермеуге тырысады. Ресейдегі президенттік және басқа сайлау науқандарының көрсеткеніндей, көптеген адамдар үшін «оппозициялық партияға» дауыс беру, ең алдымен, қазіргі басшылықтың саясатының барлық немесе кейбір аспектілеріне қарсы наразылық дауысы.

Дегенмен, сайлаушы оппозициялық үміткерлердің ұрандарына және тұлғаларына ұнатпауы мүмкін, тіпті оларды сынау. Бірақ, бір ғана дауысқа ие болғандықтан, ол бір-бірімен немесе басқалармен («кішігірім зұлымдық» принципі туралы) қанағаттандырмай, қарсы лагерьдегі қазіргі көшбасшылықты сынауға мәжбүр болады. Саяси саясаткерлерді билікке беру кезінде дауыс беру кезінде қабылдау мен қорқыныштың себептері де осындай рөл атқарады. Осылайша, сайлаушылардың «билік партиясы» қарсы дауыс беруі «оппозициялық партиясы» үшін «дауыс» деп саналады, оған қосымша мандаттар әкеледі.

Сайлау жүйесінің мінсіз үлгісі жоқ. Олардың әрқайсысы өзінің артықшылықтары мен кемшіліктерін таба алады. Бұл қазіргі заманғы әлемде пайдаланылатын сайлау жүйелерінің алуан түрлілігін түсіндіреді. Оның Ресей үшін ең жақсы үлгісі қандай? Қандай орган сайланғанына қарай: заң немесе атқарушы, алқалы (өкіл) немесе федералдық, аймақтық немесе жергілікті, бұл, ең алдымен, бірнеше модель. Дегенмен, елдегі немесе оның бір бөлігіндегі сайлау жүйесінің бір немесе бірнеше түрін тексеру туралы шешім қабылдағанға дейін мемлекеттің саяси, экономикалық өмірінің, дәстүрлері мен мәдениетінің қазіргі заманғы шынайы ерекшеліктерін мұқият талдау қажет. Мысалы, Ұлыбританиядағы салыстырмалы көпшілік негізінде бір раундта депутаттарды сайлау әдісін қорғаудағы басты дәлелдердің бірі ретінде олар «қарапайымдылығы» туралы айтады. «Бұл сайлаушылардың Еуропадағы басқа елдердің [сайлаушыларға] қарағанда нашар білімі және саяси тәжірибесі жоқ Англия үшін маңызды». Егер бұл Ұлыбританияға - ғасырлар бойы демократиялық дәстүрлері бар елдерге қатысты болса, онда ресейлік сайлаушылардың «тәжірибесіздігі» және партиядағы партиялық күрестегі тәжірибесіздігі ішкі заң шығарушымен ескерілуі мүмкін. Сайланған лауазымға үміткерлерді сайлау әдісі (сайлаушылардың дауысы партиялар мен жеке кандидаттардың мандатына қалай айналады) кем дегенде басты ерекшеліктерінде азаматтардың ең көп санымен түсініледі. Дауыс беру рәсімі де азаматтар үшін ерекше қиындықтар туғызбауы керек. Дегенмен, Ресей Федерациясының саяси өмірінің одан әрі дамуы сайлау жүйесінің жаңа үлгілерін пайдалануға әкелуі мүмкін. Сайлау жүйесін таңдау үнемі іздеу болып табылады; оның жетістіктерінің бірі осы саладағы әлемдік тәжірибені білу болып табылады. Жоғарыда көрсетілгендей, сайлау жүйесі елдегі саяси жүйенің барлық институттарына кері әсер етуі мүмкін. «Модельдеу» дегеніміз белгілі бір дәрежеде біз қазіргі және болашақтағы Ресейдің саяси өміріне апаратын белгілі бір бағытты қалыптастырамыз.

Қолданылған ақпарат көздері:

1. Избирательные системы государств-членов ЕС. А.О. Четвериков
<http://eulaw.edu.ru/publikatsii/stati-po-pravu-evropejskogo-soyuza/izbiratelnye-sistemy-gosudarstv-chlenov-es-a-o-chetverikov/>
2. СИСТЕМА ВЫБОРОВ В ЕВРОПЕЙСКИЙ ПАРЛАМЕНТ
<https://megalektsii.ru/s12638t4.html>
3. Процедура выборов в Европарламент
<https://ria.ru/20140522/1008593087.html>
4. Институциональная система Европейского союза
https://studref.com/415755/politologiya/institutsionalnaya_sistema_evropeyskogo_soyuza